

Університетська освіта в умовах глобалізаційних викликів сучасного світу

Аналізується філософія змін в університетській освіті в період глобалізації та інформаційної революції.

Ключові слова: освіта, людина, наука, культура, університет, глобалізація.

Відомий консерватизм університетського життя аж ніяк не означає, що ці заклади повністю ізольовані від суспільства, тих змін, що відбуваються в ньому впродовж історії. Навпаки, університети живо реагують на них, змінюють усталений розклад власної життєдіяльності, зберігаючи при цьому власну ідентичність й віками вивірену практику. Скоріш мова може йти про діалектичну єдність традицій та інновацій. Інноваційний характер сучасної епохи в контексті розвитку університетів реалізується лише на тлі (і з врахуванням) історично вивічених і апробованих практикою університетських традицій.

Для розуміння сучасного стану взаємодії традиційного та інноваційного векторів у складі університетського життя треба визначити, як само здійснюється зовнішній вплив на університети з боку різноманітних чинників та провести аналіз цих «сил змін» університетської освіти ХХІ століття.

Головною особливістю функціонування університету впродовж віків було те, що університетська освіта зберігає науковий досвід поколінь і водночас покладає йому межу сьогоденням, провокуючи на тій межі порубіжні питання від майбутнього. У цьому проміжку між минулим і майбуттям вона задає людині її реальний соціальний масштаб, робить її домірною родовій історії й таким чином повертає особистість до її власної справності [1, с.8].

Університети з моменту їх виникнення в середньовіччі були найважливішими культурними центрами європейських країн і міст. Університети не лише давали освіту, але і формували інтелігенцію – носія духовного потенціалу європейської культури. У них панувала атмосфера вільнодумства, пріоритету духу над прагматикою буденної реальності. Це були вогнища культури, що впливали на все суспільство, сприяли розширенню і вкоріненню поля культури. Університетська освіта відрізнялася від ремісничого цехового навчання перш за все своїми завданнями, дати людині не стільки спеціальність, скільки кругозір, широту, зрілість і свободу мислення. У подальшій історії культурна місія університетів зміцнювалася і увійшла до традиції. Таким чином, головна університет-

ська традиція – збереження та трансляція культури. Ця традиція зазнає найбільшої загрози з боку інноваційної сили змін.

Зараз в нашій країні (і не тільки) виникла реальна небезпека втратити університети як масштабні культурні центри і втратити особливу культуру університетської освіти. Зовсім недавно кількість вищих навчальних закладів, що стали називатися університетами, різко зросла, таку назву отримали багато галузевих вузів. Тим часом мало, що змінилося в їх освітній системі, яка не прагне залучитися до «університетської культури» освіти. У загальній масі цих новоявлених «університетів» став втрачатися статус старих університетів з великими культурними традиціями [2,с.297]. Крім того, сама ідея універсальної освіти зміщує власні акценти. Якщо традиційно під універсальною освітою розуміли фундаментальні системні та повні знання, які формують загальнонаукову цілісну картину світу у того, хто отримав університетську освіту, то зараз поняття універсальний здобуває синонімії слову поверховий, легковажний, такий який знає всього потроху і, навіть не є вузькоспеціалізованим фахівцем.

Загальнокультурна місія університету актуалізується також під час соціально–трансформаційних змін у суспільстві, які завжди супроводжуються втратою духовних, культурних, гуманістичних орієнтирів. Сучасне суспільство основною силою змін вважає глобалізаційні процеси. Однак на тлі глобалізаційних процесів дедалі виразнішими і глибшими стають духовні проблеми, які спонукають до необхідності культивувати духовну та культурну єдність, засадничим принципом для яких є гідність людини. Традиційно, вже вісім сторіч поспіль таку функцію виконував Університет, розбудовуючи універсальну академічну спільноту, що пропагувала свої ідеали та цінності, закорінені в духовність. Ці ідеали та цінності завжди були стійкою альтернативою міцному союзові грошей та політики. І, можливо, завдяки саме своїй закоріненості у духовність Університетові вдавалося впродовж восьми сторіч виробляти внутрішній імунітет щодо впливу будь–яких зовнішніх змін, незалежно від їхньої сили та масштабу [3,с.12]. Треба сподіватися, що сучасні виклики глобалізації не протидіятимуть традиційної місії Університету, а навпаки створять їх ще міцнішими.

Примітно, що університетська освіта ще порівняно недавно мала сповна чіткі критерії і стандарти, його вміст був стабільним і порівняно неважко прогнозованим. Тепер же ми швидко наближаємося до тієї риси, коли класична, формальна освіта стає дієвою лише частково, бо його важко застосувати до діяльності і до усе більш індивідуалізованих змінних компетенцій. Виходить, що надійних і універсальних критеріїв для оцінки якості освіти не вистачає. Крім того, як зазначає М. Мінаков [4,с.84], існує Університет і «університети». Аналіз ідеї Університету (саме з великої літери) має відбуватися з урахуванням його уможливлення засобами, створеними в Університеті, тому проблема аналізу може виявлятися у тому, що дослідник не помічає деяких аспектів, бо ідею Університету дослідники визначають з середини та покладають в основу власного розуміння узвичаєність тих практик, які діють в університетській структурі часу та простору де перебуває аналітик. Але це ніяким чином не суб'єктивує ідею Університету як автономної соціокультурної освітньої одиниці. Терміном «університети» зазначаються освітні навчальні заклади, головною метою яких є підготовка необхідних фахівців визначеного рівня. Встановлення ж потреби у фахівцях та визнання рівня їх підготовки відчужене від «уні-

верситетів», так само, як і право визначати кваліфікованість дослідників та викладачів [4,с.85]. Саме такими є українські «університети».

Без жодного перебільшення можна стверджувати, що сьогодні університетська освіта переживає нові трансформації, які дотепер виявлялися слабкіше. Перш за все, це відноситься до демократизації вищої освіти, її доступності для усе більш широких верств населення. Водночас, в тій же мірі значно виросла роль університетів як головних каталізаторів економічного зростання. І обидва ці чинники виявляються як не що інше, ніж ознаки затвердження економіки знань. Університети усе більш стають основними кузнями фахівців. Розвиток інформаційного суспільства без якісного розвитку університетів просто немислимо. Слід також відзначити, що університети усе більш перетворюються в центри експорту науки, обслуговуючі різні регіони світу. У контексті цих змін університети стикаються з новими проблемами: не вистачає засобів державного фінансування, уряди прагнуть обмежити їх автономію, втрачається минулий соціальний статус викладача, дорожчає навчання, падають стандарти освіти [5,с.75] Все це призводить до падіння статусу самої ідеї Університету.

Крім того, головною силою трансформації університетської освіти виступає глобалізація. Феномен глобалізації стосовно її впливу на освітню систему взагалі та ідею університету зокрема треба розглянути більш детально. Як визначають дослідники [6;9], сутність глобалізації полягає в перетворенні людства в єдину структурно–функціональну систему. Країни і народи, які тривалий час перебували у своєму закритому територіальному, етнічному, соціальному або ідеологічному просторі, поступово стають частиною взаємозалежного і взаємообумовленого єдиного людського співтовариства.

Феномен глобалізації виходить за економічні рамки і охоплює практично всі основні сфери суспільної діяльності, включаючи політику, ідеологію, освіту, науку, культуру, спосіб життя, а також самі умови існування людства [7,с.100].

Російський соціолог В. Нечаєв виділяє три етапи глобалізації, що відповідають появі на історичній арені її провідних акторів. На думку вченого, кожний із етапів відділяє одне тисячоліття. Перший етап характеризується зародженням світових релігій на початку нової ери літочислення. Поява світових релігій пов'язана із пошуком загальнолюдських цінностей, можливостей виходу систем національних орієнтацій за межі національних кордонів. Другий етап зумовлений появою перших університетів і датується початком другого тисячоліття. Формування університетів допомогло подолати вузькі межі національно–традиційних, професійних практик і вийти на використання більш універсальних дисциплінарних практик. «Вони приймають під своє космополітичне покриття релігії, науки, мистецтва, пропонуючи їм змагатися у дисциплінарній динаміці, вкладаючи свої знання і свою культуру в голови нових поколінь людей. За своєю сутністю сучасна епоха (Новий і Новітній часи) настає тоді, коли університети вже підготували покоління освічених людей, здатних використовувати науки, мистецтва, технології у всіх сферах суспільного життя» [8,с.31–32].

Третій етап – це початок третього тисячоліття, коли з'являються нові інформаційно–комунікативні системи (мережі) із комп'ютерними технологіями, які дали змогу проводити інтерактивне спілкування в

синхронному режимі. Сучасні мережі дають нові можливості, а також пропонують модернізацію діючих інститутів цивілізації [9].

Проте сучасна глобалізація, несе низку викликів. Глобалізаційні виклики, що безпосередньо пов'язані з освітою, виокремлено в дослідженні В. Кременя, який вказує на необхідність забезпечення високої функціональності людини в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна покоління людей. За умов глобалізації актуалізується потреба у віднайдені раціональних схем співвідношення між розвитком знань, високих технологій і людською здатністю їх творчо засвоювати, а також необхідністю формування у людини здатності до свідомого й ефективного функціонування в умовах небувалого ускладнення відносин у глобалізованому, інформаційному суспільстві, зростання комунікативності життя та інформаційної насиченості середовища життєдіяльності [10,с.158].

Інша проблема полягає в тому, що під тиском глобалізації система вищої освіти поступово набуває ознак стандартизованості. Фактично, національні системи освіти поставлені в усьому світі перед вибором – чи намагатися зберегти власні традиції і стандарти, ризикуючи виявитися виключеними, чи уступити експансії більш динамічних і конкурентоздатних освітніх моделей, ризикуючи втратити значну частину власної ідентичності. Загалом, глобалізація в освіті веде до її інтернаціоналізації, стандартизації знань та формування єдиної системи цінностей [7,с.101].

Всі перелічені фактори зумовлюють звертання сил університетської спільноти на потребу втримати баланс між зовнішнім тиском і дотриманням валідності внутрішніх академічних цінностей.

В сучасному глобалізованому світі стає дедалі очевиднішим, що під тиском зовнішніх обставин підлягають змінам не лише завдання класичного Університету, а й фундаментальні академічні цінності. Як зазначає відома українська дослідниця ідеї Університету М. Зубрицька у передмові до Антології «Ідея Університету»: «Не важко уявити, яким є сьогодні академічний ідеал, якщо він не гарантує особливих благ, не забезпечує високого статусу в суспільстві і до того ж є низькооплачуваним. Відсутність підтримки наукової сфери з боку держави, або нечіткі перспективи працевлаштування і низькі оклади академічних працівників суттєво впливають на якісний рівень підготовки сьогоднішніх студентів і майбутніх викладачів» [3,с.14].

Традиційно до академічних цінностей прийнято зараховувати критичне мислення, неприкладну науку, інтелектуальну свободу, відданість інтересам справжнього знання. Ці цінності носять універсальний характер, вони не властиві виключно деяким націям, або окремих регіонам, або конкретним інститутам. Певні аспекти глобалізації, зокрема комерціалізація знань, ставлять ці цінності під загрозу, проте вони як і раніше залишаються в центрі інших найважливіших понять, таких, як права людини, плюралізм і глобальне громадянство [11].

Девальвація академічних цінностей на тлі жорсткого прагматичного підходу до освіти та науки породжує іншу проблему, з якою раніше Університет не стикався через цілу низку причин. Це питання кадрової політики, якості навчання та викладання. Як вже зазначалося вище, університети відлучені від визнання кваліфікації власних кадрів, вони практично не мають можливості виставляти стандарти якості та відпо-

відності наукового ступеню, наукової та педагогічної майстерності, бо для цього в державі існують інші установи.

Ці проблеми стали магістральними для всіх університетів світу, незалежно від їхнього статусу, географічного розташування, національно-культурної своєрідності та освітніх традицій. Усі міжнародні комісії з питань освіти визнали їх основними проблемами освіти XXI сторіччя. Це зрозуміло, оскільки якість викладацько-професорського складу визначає якість всіх інших ланок університетського життя: найкращі студенти прагнуть потрапити до найкращих викладачів, кращі викладачі залучають гранти, забезпечують національне та міжнародне визнання. Варто зауважити, що надмірне перевантаження викладачів та студентів у пострадянських університетах призводить до надто сформалізованої культури комунікації «викладач-студент», яка кількісно вимірюється сотнями годин упродовж навчального року, але якісно аж ніяк не сприяє виступові справжньої інтелектуальної атмосфери [3, с.15].

Як визначає П. Скотт [11], виклики глобалізації не такі вже й загрозливі. Якщо розуміти глобалізацію більш плюралістичне, то обумовлена глобалізацією загроза традиційним академічним цінностям не здається настільки вже значною. Так, наприклад, виникнення і розвиток глобальної наукової культури, заснованої на універсальному прагненні до пошуку істини, так само як і певні аспекти ринку, навряд чи можна визнати загрозою для академічних цінностей, особливо в тих випадках, коли вони тісно зв'язали з політичним плюралізмом. З іншого боку, фундаменталізм, що набув глобального поширення погано поєднується з самокритичною інтелектуальною культурою; окремі аспекти ринкових стосунків перешкоджають вільному науковому пошуку істини. Тому не існує прямолінійного і однозначного рішення цього питання.

Проте він зазначає, що можна виділити тенденції, які представляють потенційну загрозу традиційним академічним цінностям за відсутності розумного компромісу. На сьогоднішній момент автор зміг вичленувати три такі тенденції:

- нову концепцію вищої освіти і науки як елементів ширшої «індустрії знань»;
- зростаючий упор на професійну, прикладну освіту, при цьому темпи індивідуального повернення вкладення вважаються важливішими, ніж користь для суспільства;
- розвиток нових дослідницьких парадигм (що передбачають комерціалізацію «продукції досліджень» разом з ширшим соціальним поширенням продукції знань), а також нових схем організації вищої освіти (наприклад, віртуальні курси або навчання у поєднанні з роботою) [3].

Скотт вважає, що ставлення до освіти, як до індустрії знань призводить до ставлення до освіти як до товару, який можна придбати за гроші будь кому, а введення нових схем організації університетської освіти звужують значення особистості. Якщо в навчальному процесі професор – наставник, взірць на який орієнтуються студенти, то за умов дистанційної освіти для студентів більше значущим є оператор чи методист, аніж професор. Втрачається особистісний вплив харизми вченого, що призводить до механізації знань.

Очевидно, що в сприйнятті і розумінні глобалізації домінують політико-ідеологічні чинники. Ідеологічне явище глобалізації найчастіше

сприймається через призму глобалізму. Глобалізм – нова ідеологія країн так званого «золотого мільярда» – відкидає класичний для міжнародного права принцип невтручання у внутрішні справи націй–держав і протиставляє йому принцип «глобального втручання». Ідея створення системи глобального управління, світового уряду, глобальної держави в західних державах набула дуже серйозного звучання, незважаючи на те що її втілення загрожуватиме їх суверенітету, а їхня роль на світовій арені зведеться до ролі місцевих адміністрацій. За таких умов розуміння глобалізації важко гарантувати ідею автономності Університету, а не підпорядкованості університетської освіти глобальному управлінню з його економічною метою.

Підриваючи національну ідентичність і національний суверенітет, ідеологія глобалізму не створює адекватних політичних і суспільних структур, здатних підхопити переваги, які попадають в поле зору національних країн і співтовариств та сконцентрувати їх на ширшому геополітичному просторі. В результаті те, що раніше можна було б розглядати як внутрішні проблеми окремих країн і регіонів, набуває в нинішніх умовах ширшого, всепланетного значення. Але водночас, глобалізм не є одновекторним та однозначним процесом, тому що усюди він наражається на опір різних культур, історій, географій, іншими словами, різних ідентичностей, які вочевидь трансформують характер і спрямованість цього процесу [12,с.17]. Освітня система, як віддзеркалення суспільства та його авангард потрапляє під потяг глобалізму першою. І це питання зараз є найважливішим, бо спроба інтеграції європейського освітнього середовища неминуче загрожуватиме уніфікацією, що майже завжди позначається зниженням рівня освіти. Наріжною проблемою для університетів, що приєдналися до Болонської декларації та інших глобальних процесів стає баланс між уніфікацією освітніх стандартів та збереженням власного обличчя, що було здобуто впродовж вікової історії, а це дуже складне завдання.

Значення університетів зростає як у соціально–економічному житті країн, так і в аксіологічному сенсі. Важливою особливістю сучасності є відчутний поворот населення від освіти вузькоспеціалізованої до освіти університетської, тобто до освіти широкої і фундаментальної, яка дозволяє людині легко адаптуватися до швидко змінних технологій. Саме університети є сьогодні найбільш привабливими центрами вищої професійної освіти. На рубежі століть складається образ регіональних університетів, що забезпечують безперервність, фундаментальність і багаторівневість освіти [13,с.3].

В ідеалі такі університети повинні оптимально поєднувати освіту з природних, точних, гуманітарних і суспільних наук, мати структурні підрозділи довузівської підготовки, унікальні наукові бібліотеки, широкий доступ до світових інформаційних ресурсів, міцні міжнародні зв'язки, необхідну мережу наукових установ, повноцінну аспірантуру і докторантуру, інститути перепідготовки і підвищення кваліфікації викладацьких кадрів.

Список використаних джерел

1. Сватко Ю.І. Освіта у світі людини і глобалізаційні виклики часу (освітня стратегія ЮНЕСКО та національні пріоритети України) / Ю.І. Сватко // Наукові записки НаУКМА. – Т. 47: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – К: КМ Академія, 2005.

2. Устюгова Е.Н. Университетское образование и культура / Е.Н. Устюгова // Очерки по философии и культуре : К 60-ти летию Ю. Н. Солонина. – Сер. Мыслители. – Вып. 5. – Спб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001.
3. Ідея Університету: Антологія. / Під заг. ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 2002.
4. Мінаков М. Дійсність університету: між науковим універсалізмом та українським трайбалізмом / М. Мінаков // Часопис Дух і Літера: Спец. випуск «Університетська автономія». – К.: Києво-Могилянська акад., 2008. – № 19.
5. Барчкуте О.А. Университетское образование в Литве в контексте трансформации / О. А. Барчкуте, Б. А. Галинене, А. Ю. Марчинкас, А.–В. А. Матулионис // Социол. исслед. – 2007. – № 10.
6. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Е. Гіденс. - К.: Альтерпрес, 2004. - 100 с.
7. Калінічева Г. Глобалізаційні виклики часу як детермінанта модернізаційних змін у системі вищої освіти України / Г. Калінічева // Трансформація парадигм мислення та концепцій знання під впливом сучасних викликів у загальній, соціальній, практичній і прикладній філософії: Тези міждисциплінарної конф. 29–30 листоп. 2007 р. / Відп. за випуск професор Анатолій Карась. – Львів, 2007.
8. Нечаев В.Я. Параметры глобализации и факторы Болонского процесса / В.Я. Нечаев // Вестник Московского университета. – 2004. – № 4.
9. Чепак В. В. Освітній простір України в контексті глобалізаційних процесів / В.В. Чепак // [Електронний ресурс] http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Startp/2009_42/files/42_31Chepak.pdf
10. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
11. Скотт П. Академические ценности и организация академической деятельности в эпоху глобализации / Питер Скотт // [Электронный ресурс] Высшее образование в Европе. – Т. XXVIII. – 2003. – № 3. – Режим доступа: <http://logosbook.ru/hee/>
12. Ідея Університету: Антологія. / Під заг. ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 2002.
13. Сокол С.М. Трансформація українського суспільства в контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / С.М. Сокол; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2004..
14. Третьяков В.Е. Университетское образование: взгляд в будущее / В.Е. Третьяков // Университетское управление. – 1998. – № 3(6).

Жижко Т.А. Университетское образование в условиях глобализационных вызовах современного мира

Анализируется философия изменений в университетском образовании в период глобализации и информационной революции.

Ключевые слова: образование, человек, наука, культура, университет, глобализация.

Zhyzhko, T.A. University Education under the Conditions of Globalized Challenges of Contemporary World

Philosophy of changes is analyzed in the University education during the globalization period and informative revolution.

Key words: education, person, science, culture, University, globalization.